

Makale Geliş | Received: 09.12.2018
Makale Kabul | Accepted: 20.02.2019
Yayın Tarihi | Publication Date: 15.03.2019
DOI: 10.20981/kaygi.539667

Ümit ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.
Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Gümüşhane, TR
Gümüşhane University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Gümüşhane, TR
ORCID: 0000-0002-8569-9820
u.rzg.ozturk@gmail.com

Thomas Kuhn'da Dil Problemi: Aristotelesçi Fizik ve Hermeneutik

Öz

Gerek zamanını doldurmuş gerek bir öncekinin yerini almış gerekse de birbiriyle yarışan “paradigma”ların ortak bir zeminde nasıl anlaşılacağı, diğer bir deyişle de “bilimsel devrimler” kavramsallaştırması, Thomas Kuhn'un çalışmalarının merkezini oluşturmaktadır. Bu konuda o, 80 sonrası yazılarında, kısmî bir dilsel yenilenme ekseninde ve özellikle Quine'in çeviri usûlüne bir alternatif olarak, hermeneutik temelli bir açılım sunar. Dahası, bu açılımın, çok belirgin olmasa da, 1960'lı yıllarda bilim tarihi konularına yaklaşımını da belirlemiş olduğunu iddia eder. Bu çalışmada, Kuhn'un sözü edilen “anlama” tarzının zeminine oturduğu Aristoteles okumasının “What are Scientific Revolutions?” metni çerçevesinde bir analizini sunuyoruz. Amacımız, Aristoteles *Fizik*'inin Kuhn tarafından alımlanmasının genel bir eleştirisini gerçekleştirerek, Kuhn'un 80 sonrası dilsel dönüşümüne farklı bir perspektiften yaklaşmanın imkanlarını aramaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel Dil, Hermeneutik, Thomas Kuhn, Aristoteles, *Fizik*.

The Problem of Language in Thomas Kuhn: Aristotelian Physics and Hermeneutics

Abstract

Comprehending both outdated or superseded and competitive “paradigms” in a common ground, in other words, the conceptualisation of “scientific revolutions” underlies the core idea of the works of Thomas Kuhn. Related with this topic, in his writings after 80s Kuhn shows a hermeneutics based expansion within the frame of a partial linguistic innovation and especially as an alternative to Quine's translation method. Moreover, he asserts that this expansion had influenced his approaches of the history of science in the 1960s in some sense. In this study, we put forward an analysis of Aristotle reading on which Kuhn based his understanding-oriented approach within the framework of “What are Scientific Revolutions?” So, by making a general criticism of Kuhn's reception of Aristotle's *Physics*, it is aimed to seek the possibilities of different perspectives to Kuhn's linguistic turn after the 80s.

Keywords: Scientific Language, Hermeneutics, Thomas Kuhn, Aristotle, *Physics*.

1. Giriş

20. yüzyılın en önemli bilim felsefeci ve tarihçilerinden olan Thomas Kuhn, bilindiği üzere, ne 1962 tarihli *Bilimsel Devrimlerin Yapısı (The Structure of Scientific Revolutions)*¹ başlıklı çıkış kitabında ne bu kitaptan sonraki makale veya konferans metinlerinde ne de görüşlerinin dilsel bir yapılandırma ekseninde sunulduğu 80 sonrası yazılarında (ve bağlantılı konuşma vb. eserlerinde) ‘bilimsel dil,’ yani fiilî süreçleri takdim eden ‘bilimsel işleyişe has dil’ ile bu süreçlerin vasatında irdelendiği ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dil’i hakkında tamamlanmış bir sistem sunmamıştır. Bahsi geçen durum, bir yönüyle onun bilim felsefesi problemlerini kavrayışının âdeta doğal bir getirisiyken ve bu minvalde felsefe problemlerinin sosyal ve bilişsel bilimler gibi çeşitli disiplinler tarafından de desteklenerek zengin bir ravzada didiklenmesine el verirken bir diğer yönüyle de çalışmalarının aslı zeminini çepeçevre kuşatma mevzû edinildiğinde bir dizi problem doğmaktadır. Yine de bu husûsa rağmen, kısmen bir yeniden yapılandırma ekseninde, Kuhn’un entelektüel kariyeri boyunca dile yaklaşımını belirli yönleriyle çerçevelemek imkân dâhilinde görünmektedir. “Devrimler”in ünlü “paradigma” kavramının “disipliner matris (*disciplinary matrix*)” ve “örnek kalıp / motif / numune (*exemplar*)”² şeklinde tefriki zemin kabul edilip kurumsallaşmış bir olağan çatı merkeze alınarak, ‘bilimsel işleyişe has dil’i, Kuhn’da, ‘dil’in icrâ ciheti’ ve ‘dil’in ifâde ciheti’ şeklinde tanımlamak olanaklıdır. Tecrübî oluşu minvalinde zımnî unsurlar barındıran “örnek kalıp”lar, ‘bilimsel işleyiş’te ‘dil’in ‘icrâ’ görevini yerine getirirken; zımnî unsurlardan mümkün olduğunca yalıtılmaya çalışılarak âdeta bir tür

---

¹ Bu çalışmaya metin içerisinde “Devrimler” kısaltmasıyla atıf yapılacaktır (“Devrimler” için, genel olarak Türkçe çeviri kullanılmış ve atıflar bu çeviriye yapılmış, ancak kimi yerlerde terim ve deyiş bakımından değişikliğe gidilmiştir. Mezkûr değişiklik, diğer çeviri metinler için de geçerli olacak şekilde işletilmiştir).

² Kuhn’da geçtiği şekliyle, mümkün olduğu kadar, “exemplar”ın farklı yönlerini göz önüne serebilme amacına binâen, Türkçe çeviride “örneklik” kelimesiyle karşılanan kavram için, değişmeli olarak kullanacağımız üç ayrı terim öneriyoruz. Bağlama göre “exemplar,” *bilimde gördüğü işlev* cihetinde ‘yapılacak işin kendisine benzetilmek istendiği temel yapı’ anlamında ‘örnek kalıp,’ ‘tekrara dayalı ancak gerektiğinde de çeşitlendirilerek zenginleştirilebilecek şematik yapı’ anlamında ‘motif’ ve bir *problemi formüle ediş ve o problemin çözüm hatlarını gösterme* anlamında da ‘numune’ terimleriyle ifâde edilebilir.

prospektüs anlamı taşıyan ve mesleğe yeni adım atan bir öğrenciye “ders kitapları” ve giderek temel bir takım “kurallar” ekseninde o mesleğin şartlarını tanıtan “disipliner matris” ise mezkûr işleyişte ‘dil’in ‘ifâde’ görevini yerine getirir. Birbirinden *analitik bakımdan tefrik edilen ancak olağan pratikte birlikte işleyen* mezkûr iki ‘dil,’ ‘bilimsel işleyişe has dil’i farklı yönlerden teşkil eder. Bilimsel işleyişin hem genel hem de özel ‘dil’ vechelerinin, kendi şartları altında irdelenebileceği, yakınlştırılarak söylenirse bilimsel / felsefî bir “üst dil” ise, bu durumda, ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dili’ şeklinde adlandırılabilir.³

Bu çalışmada, Kuhn’un “dil” problemine “Devrimler”den sonra yaklaşımını, 1980’deki üç derslik bir dizinin ilkinine ve 1981’deki bir konferans metnine dayanan “What are Scientific Revolutions?” metni ışığında, bu metnin sembolik bir biçimde yeni bir yönelimin en net tezahürü olması hasebiyle eleştirel bir tarzda (kısmen de “Devrimler” öncesine işâret etme cihetinde) ele alıyoruz. Bilindiği üzere bilim felsefesi literatüründe Kuhn’un 80 sonrası dilsel bir yeniden yapılanma içerisinde olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Kimi zaman Kuhn bu yapılanmayı, “teorik bir analiz”e yönelmesi vechiyle bir değişim (2000: 13-14); kimi zaman “post-Darwinci yeni bir Kantçılık” ekseninde dilsel çatılara yönelme (2000: 104); kimi zaman da kendisinin Quine eleştirileri neticesinde “tercüme” faâliyeti bağlamında, bilimsel teorilerin yazılma, okunma ve yorumlanma usûllerine ilişkin bir tür “hermeneutik” çaba (2000: 44-45; 56-57; 218-223) şeklinde tasvir eder. Mezkûr çalışmalarda Kuhn dil problemini tartışırken, *miâdını doldurmuş bilimsel teorileri gereğince yeniden inşâ edebilme* problemine bir çözüm arama sürecinde, Aristoteles fiziğine sıklıkla atıfta bulunur. Bu atıflar da onun, 2000 basım tarihli *The Road since Structure. Philosophical Essays, 1970-1993 (with an Autobiographical Interview)*, çalışmasında, genelde gözlerden kaçan, ancak dikkatle incelendiğinde özellikle “hermeneutik” çerçevesinde Aristoteles’i anlamaya dayandığını savladığı bir hatta bağlanır.

---

³ Konu ile ilgili ayrıntılı yaklaşımımız için, *bkz.* Öztürk 2018.

Tartışmamızda, üç katmanlı bir sorun yumağını açmayı hedefliyoruz. İlk olarak, “What are Scientific Revolutions?” metnini iki bölümde mercek altına alarak, Kuhn’un “Devrimler”deki kavram dağarcığından, bilimsel dil ve ilgili tartışmalar konusunda *aslen değil lafzen* koptuğunu iddia ediyoruz. Böylece, bilimsel dil meselesinin 80 sonrası Kuhn’da “Devrimler” dönemi ile paralellik içeren bir kavramsal düzenek ve anlayış ekseninde ele alındığı göstermeye çalışıyoruz. İkinci olarak, Kuhn’un Aristoteles fiziğine “müşterek ölçü yokluğu (*incommensurability*)” meselesine bir çözüm bulabilmek için nasıl yöneldiğini ele alıyoruz. Bu şekilde de çalışmanın üçüncü katmanını hazırlamayı deneyerek, bilimsel dil konusunda Kuhn’un “hermeneutik” etkinliğe bir tarihçi ve / veya filozof vasfıyla yönelişindeki problemlere ana hatlarıyla, daha sonra derinleştirilebilecek bir araştırmanın konusu olarak, değiniyoruz.

2. İfâde Cihetinde Yenilenme

“What are Scientific Revolutions?” metnini Kuhn, bilim felsefesi meselelerini artık bulunduğu felsefi konum açısından daha teorik bir analiz mahallinde değerlendirdiğini söylemesine binâen, bilimsel devrimlerde husûle gelen değişiklikler vasatında ele alacağı temel örnekler bağlamında ve iki *ana hat* üzerinde olmak üzere açar. İlk hat ekseninde bakıldığında, Kuhn’a göre bir bilimsel devrim meydana geldiğinde, daha önce yürürlükte olan “kavram”lar, mezkûr değişikliği açıklama gücünden yoksun kalır. Örneğin Newton fiziğinin temel unsurlarından olan “kütle” ve “güç” terimleri, yeni bir tanım ekseninde olmak kaydıyla anlamını ancak ikinci yasa ve bu yasanın bağlı durduğu sistem ekseninde kazanır (Kuhn 2000: 14-15). Yine, bir başka örnek kullanılırsa, Kopernik devriminden önce bir “gezegen” olarak kabul edilen “ay,” artık bir “uydu” olarak görülmeye veya daha net bir biçimde söylenirse, “uydu” terimi altında tasnif edilmeye ve irdelenmeye açılır (2000: 15). Bu durumda, bilimsel söyleme has ‘dil sahnesi’nin *kurucu anlam bileşenleri* ve bu anlam bileşenlerinin *yüklendiği* ve /

veya devşirildiği mütakâbiller ‘gayrı’laşmaktadır.⁴ Açılırsa, holistik bir kavrayışa yaslanacak tarzda Kuhn, devrimler ile birlikte sadece bir teorideki kavramlar, yasalar ve terimlerin değil, aynı zamanda yasa ve teorilerin doğaya atfedilme veya bağlanmasının değişmekte olduğunu; böylece önceki bir bilimsel söylemin yenisinin (veya yeni bir söylemin eskisinin) “söz dağarcığı”nda (*vocabulary*) ifâde edilemez hâle geldiğini vurgular. Bu nedenle Batlamyus ile Kopernik sistemlerinde, “gezegen” teriminin aynı vasatta *okunabileceği tek-anlamlı bir cümle* kurulamaz (2000: 15). Devrimsel geçişler holistik (bütüncül) bir yapıdadır ve böyle bir geçiş parça parça veya adım adım olmaz – ki bu süreç birikimsel olarak ilerleyen olağan bilim sürecinin bir bakıma tersidir (2000: 28-29). Bu nedenle Kuhn, daha önce konuyla ilgili “anlam değişimi” olarak adlandırdığı mezkûr meseleyi, artık daha özel bir biçimde, kelimeler ve deyişler (*words and phrases*) üzerinden “işârete konu mütakâbil (*referent*)” değişimi diye nitelendirilir ve dilde devrimler ile birlikte husûle gelen gayrılaştırma, yalnızca bazı terim veya deyişlerin doğaya bağlanma ekseninde o terimlerin / deyişlerin anlamını belirleyen “ölçüt”ün değil, bir sistem bünyesinde delâlete / işârete bahis olan mütakâbillerin veya olayların terimlere / deyişlere “yekparelik içerecek şekilde” bağlanma tarzının farklılaşmasından müteşekkildir (2000: 29). Bu vechiyle, dil ekseninde bir bilimsel devrimi karakterize eden en temel husûslardan biri, bilimsel tasvir ve genellemelere *önceliği bulunacak bir*

---

⁴ “Devrimler”e göre, farklı paradigmalara bağlanmış bilim adamlarından, “biri engellendiği için yavaş düşen mütakâbillerden söz ederken, diğeri hareketlerini sürekli olarak tekrar eden sarkaçlar anlatır. Birinde eriyikler bileşik sayılırlar, öbüründe karışım. Birinin yer aldığı uzay ‘yatağı’ eğridir, ötekinkinki düzdür. Aynı dünyalarda uygulama yapan iki grup bilim adamı aynı noktadan, aynı yöne doğru baktıkları zaman bile farklı şeyler görürler. Ancak (...) bu canları ne isterse onları görürler demek değildir. İki grup da dünyaya bakmaktadır ve değişik olan, baktıkları şey değildir. Sadece bazı yerlerde farklı şeyler görürler ve bunların arasında da farklı ilişkiler bulurlar.” (Kuhn 1995: 160). Bilindiği üzere bu ve benzeri bir dizi deyiş minvali Kuhn’un 80 öncesi eserlerinin temel bir çıkmazı ve sonradan da çeşitli kılıklarda devam edecek olan “müşterek ölçü yokluğu (*incommensurability*)” meselesi ile ilgilidir. Bununla birlikte bahsi geçen mevzû ekseninde yukarıda kullandığımız ‘gayrı’laşma terimi tarihsel olarak Kuhncu fikriyat çatısında esâsını, Frege’nin bilimsel söylem irdemesinde, Frege’nin “doğruluğa çevrilen talep her dâim ‘duyusal anlam’dan (*Sinn*) ‘işârî anlam’a (*Bedeutung*) geçişin itici gücüdür (*Das Streben nach Wahrheit also ist es, was uns überall vom Sinn zur Bedeutung vorzudringen treibt*)” beyânında ve bu beyânın mirası olan, bir cümlenin “doğruluk değeri”nin (*Wahrheitswert*), o cümlenin “işârî anlam”ında aranması (Frege 1960: 62-63) gerektiği fikrinde bulur. O nedenle, konuyu irdelerken kullandığımız “gayrı’laşma” lafzını yerli yerinde idrâk için (öyle ki bu kavram, Kuhn’dan yapılan alıntıya ve çözümediği problemleri anlamaya “değişme” ve benzeri kavramlardan daha elverişli bir sahne açar), Kuhn’un, Frege’den beri devam eden ve Kant’ın transendental felsefesinin temel meselesi olan ‘nesne tesisi’ problemini çözecek bir “ontoloji” arayışından esâsen yoksun olduğunu hatırdan tutmak zorunludur.

şekilde, bilimsel söylemdeki başat unsurlardan olan bir dizi “taksonomik kategori”de (*taxonomic category*) meydana gelen yenilenmedir ve tam da bu nedenle daha önceden belirli bir taksim çerçevesinde iskân edilen nesnelere veya mütekâbiller artık yeni taksim bağlamında îmarâ veya irdelenmeye açıktır (Kuhn 2000: 30).⁵

Buraya kadar söylenenler ışığında “What are Scientific Revolutions?” çalışmasının ilk hattı kısaca değerlendirildiğinde, aslında Kuhn’un bilimsel söylemi anlamaya yönelik tesis ettiği sahnenin, ilginç bir biçimde, “Devrimler” döneminin ana unsurlarının temel bir vechesini, diğer bir deyişle, geriye dönük olarak, 1969’daki “disipliner matris” ve bileşenleri ile 1962’de “kurallar” ve bileşenlerini, gerçekten de kendi beyânıyla, daha “teorik bir analiz” kapsamında takdim ettiği anlaşılmaktadır. O dönemin devrimler tartışmasına bakıldığında, daha önce “ay”ın bir “gezegen” olduğunun ancak devrimden sonra artık onun bir “uydu” olduğunun “itiraf edilmesi” (Kuhn 1995: 135); Aristoteles ve Galileo’nun aynı mütekâbile baktıklarında aynı şeyi görmeyip, birinin engellenmiş düşme gördüğü yerde diğerinin bir sarkaç görmesi fakat ikincisinin görüşünün ise “Gestaltvari bir kalıp değiştirme sayesinde” mümkün oluşu (1995: 138-139) gibi çoğaltılabilecek örnekler meselenin Bird’ün deyişiyle (2002: 445) felsefe merkezli “bir *stil*” değişimi olduğunu düşündürmektedir. “Giriş” bölümünde önerdiğimiz bilimsel dil tasnifi çerçevesinde ise mesele, “Devrimler”den

---

⁵ Yine Kuhn’un bu savlarını anlamak için, “Devrimler”de, özellikle “bulmaca çözme” denilen faaliyetin işleyişine dönmek zorunludur. Kısaca belirtilirse, “Devrimler”e göre, “[p]aradigmanın başarısı (...) başlangıçta sadece seçilmiş ve henüz tamamlanmamış örneklerden elde edilmesi umulan asıl başarının bir habercisi niteliğindeki olağan bilimde, bu umudun gerçeğe dönüştürülmesinden ibarettir. Bunun başarılabilmesi için de, paradigma açısından özellikle öğretici bulunan olgular hakkındaki bilginin genişletilmesi, bu olgular ile paradigma ile paradigmanın tahminleri arasındaki uyum derecesinin artırılması ve bizzat paradigmanın daha ileri düzeyde ayrıştırılması gerekmektedir.” (Kuhn 1995: 63-64). Bu minvalde, paradigmanın, olağan bilimsel süreç içinde olgulara olan uyumunun araştırılması ve daha fazla ayrıştırılmaya çalışılması, aslında bilimsel etkinlik açısından bakıldığında, paradigmanın olağan bilimdeki araştırmacıya bıraktığı “temizlik işlemleri”dir. Kuhn böyle bir çabanın olağan bilim dalının doğrudan üyesi olan bir kişiyi ne denli etkileyebileceğinin çok az kimsenin farkında olduğunu vurgulayarak, bu türden temizlik işlemlerinin bilim adamının zamanın neredeyse tamamını aldığını vurgular: “İster tarihsel açıdan, ister çağdaş laboratuvarında bu çaba yakından incelendiğinde insana, *sanki doğanın paradigmanın sağladığı, önceden hazırlanmış ve pek az değiştirilme olanağı bulunan bir kutuya zorla yerleştirilmesi gibi görünür.*” (Kuhn 1995: 64. İtalik vurgu bize âiddir). Şu durumda, bir önceki dipnotla bağlantı kurulursa, ister “ontoloji” ve ‘nesne tesisi’ ister “işâri anlam teorisi (*referential theory of meaning*)” ismiyle anılsın, mevzû, “taksonomik kategori”ler bünyesinde ‘gayrı’laşan ‘mütekâbil iskânı’ kaynaklı müşterek ölçü yokluğudur.

kalan problemleri Kuhn’un, ‘bilimsel işleyişe has dil’in ‘ifâde’ cihetinde *sözde bir yenilenmeye* gitme sayesinde çözebileceğini düşünmesi ve bu nazarda ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dili’ni tesis etmeye çalışmasıdır. Buradaki amacımız bakımından dikkate alınması gereken konu ise, yukarıda değinildiği üzere, devrimsel geçişlerin holistik ciheti ve bu geçişlerin parça parça veya adım adım olmadığı yönündeki saptamadır –zira Kuhn, sonradan görüleceği üzere, tam da bu konuyu, *miâdını doldurmuş* Aristoteles fiziğinin nasıl anlaşılacağı çerçevesinde devrim konusuna bağlayacak ve ‘bilimsel işleyişe has dil’in ‘ifâde’ cihetindeki bu bağlanmayı, ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dil’ine hermeneutik bakımdan geçiş vasatında değerlendirecektir.

3. İcrâ Cihetine Dönüş

“What are Scientific Revolutions?”da, taksonomi konusundaki irdelemeyi geçişine binâen Kuhn, devrimleri anlama ekseninde *kendisini en çok uğraştıran ve farkına varılması son derece güç bir meselenin* daha bulunduğunu;⁶ bu meselenin devrimler bağlamında önceki taksonomi tartışmalarından daha fazla açıklayıcı önem arzettiği ve üstelik daha da geliştirilmesi gerektiği savı üzerinden (Kuhn 2000: 30) çözümlemesini tamamlamaya geçer. Buna göre, taksonomi tartışmasına nazaran gerçekleşen devrim geçişlerinin tümünün paylaştığı “merkezî bir model, metafor veya anoloji değişimi (*a central change of model, metaphor, or analogy*)” mevcûd olup, bu değişim, belirli bir anlam çerçevesinde nelerin birbirine benzer nelerin ise birbirinden farklı olduğunu idrâka hizmet eder. Bu minvalde, “aynı mahiyetteki benzerlik (veya, benzemezlik) örüntüleri bir ve aynı taksonomiye meydana getirir” ve netice olarak da bir bilimsel devrimden diğerine geçişte ‘gayrı’laşan bu benzerlik-benzemezlik örüntüleridir (2000: 30). Dahası, mezkûr örüntüler veya kalıplar *bir bilim dalındaki öğrenci için* bir metafor işlevi görerek, herhangi bir problem durumunda, incelenecek mütekâbillerin veya olguların birbiriyle karşılıklı olarak ilişkili (*interrelated*) özelliklerini anlamaya da

---

⁶ Hemen tâkib eden satırlardan çıkarsanabileceği üzere, mezkûr problem “Devrimler”in “ortak kalıp (*paradigm*)” meselesinden oluşmaktadır.

kapı aralama vasatında, dâir oldukları mütekâbilleri birbiriyle yanyana getirmeye (veya hangi mütekâbillerin birbiriyle yanyana getirilmemesi gerektiğine) yaramaktadır (2000: 31).⁷ Örneğin Newton fiziği açısından bakıldığında, buradaki model veya metafor, “kütle (*mass*)” ve “güç (*force*)” kavramlarının *birlikte öğrenilmesine* ve buna da öncelikli olarak “kütle” ve “güç”ün yanyana idrâkına zemin hazırlar. Dikkat edilmelidir ki “kütle” ve “güç” terimleri üzerinden verilen bu misal, esâsı bakımından, yukarıdaki *Newton fiziğinin temel unsurlarından olan “kütle” ve “güç” terimleri, yeni bir tanım ekseninde olmak kaydıyla anlamını ancak ikinci yasa ve bu yasanın bağlı durduğu sistem ekseninde kazanır* saptamasından, bilimsel işleyişte ‘dil’ ciheti îtibâriyle tamamen farklı bir hatta durmaktadır. Açılırsa, yukarıdaki ilk hat, diğer bir deyişle ‘bilimsel işleyişe has dil’in ‘ifâde’ ciheti, belirli terimlerin bir ‘dil’ sistemi mahallindeki konumlarını ve birbirleriyle karşılıklı anlam râbitasını teşkil eder. Olağan işleyişte ilkinden ayrılmayan ancak analizde tefrik edilen buradaki ikinci hat, ‘bilimsel işleyişe has dil’in ‘icrâ’ cihetinde, sadece bir dil sisteminin kendi iç bünyesi ile ilgili kuralları (yakınlaştırılarak söylenirse, “sentaks”) ve yine sadece bu sistemin dâir olduğu mütekâbillere işâret etme imkânını (yakınlaştırılarak söylenirse, “semantik”) değil; daha ziyâde bunları da kuşatacak tarzda, bir leksikondaki terimleştirme / kavramlaştırma altına düşen mütekâbiller ile bu terimlerin / kavramların işâret alanı altına düşen mütekâbillerin ‘dil’ ve ‘dünya’ *ile-birlikte* öğrenilmesini, üstelik belirli örüntüler çerçevesinde de edinilmesini imkân dâiresine katar. Kısaca aynı dönemin 1982 tarihinde sunulan “Commensurability, Comparability, Communicability” çalışmasından desteklenirse, bahsi geçen durumda, Newton’ın ikinci yasası, *birlikte edinilen* terimlerin öğrenilmesinde merkezî bir işlev görmektedir. Sözgelimi, herhangi biri, “kütle” ve “güç” terimlerini ayrı ayrı öğrenip sonra da “F=m.a” yasasını keşfedemez / keşfetmez. Yine, “kütle” (veya “güç”) terimi öğrenilip daha sonra da

---

⁷ Bu konu “Devrimler”de belirli bir biçimde ele alınsa da, 80 öncesi ilk defa ve en açık bir biçimde, Kuhn’un 1974 tarihli “Paradigmalar Üzerine Yeni İrdelemeler (*Second Thoughts on Paradigms*)” metninde karşımıza çıkmaktadır (Kuhn 1994: 351-380). –Bu çalışmanın içinde bulunduğu 1977 tarihli *The Essential Tension. Selected Studies in Scientific Tradition and Change (Asal Gerilim. Bilimsel Gelenek ve Değişim Üzerine Seçme İncelemeler)* derlemesi için Türkçe çeviriye atfı yapılmış; bununla birlikte kısmen terim bakımından değişikliklere gidilmiştir.

Newton’ın ikinci yasasından yola çıkılarak “güç” (veya “kütle”) terimi tanımlanamaz. Bunların aksine, “kütle,” “güç” ve ikinci yasa “birlikte öğrenilmelidir.” Ancak sözkonusu durum, Kuhn’un deyişiyile, bilimsel etkinlikteki “standart formelleştirme” işlemleri nedeniyle dikkatlerden kaçmaktadır. Çünkü mekaniği formelleştirirken “kütle” veya “güç” terimlerinden biri ilkel terim olarak seçilip, o ilkel terim diğer terimi tanımlamak için kullanılabilir. Yine de bu türden bir girişim, “ilkel veya tanımlanmamış terimlerin doğaya nasıl bağlandığı hakkında hiçbir bilgi” sunmadığı gibi, “güç” ve “kütle”nin somut bir fiziksel durumda nasıl elde edildiğine / edileceğine veya somut bir durumdan nasıl devşirileceğine ilişkin bir açıklama sunmaz: “İşte tam da bu nedenle, Newton’ın ‘güç’ ve ‘kütle’si, Newton’ın ikinci yasasının bir deşışkesinin uygulanma imkânı olmayan –mesela, Aristoteles veya Einstein örneklerine benzer– bir fizik teorisinin diline tercüme edilemez” (Kuhn 2000: 44).

Hemen bu noktada, tartışmamız ekseninde “What are Scientific Revolutions?” metninin ikinci hattına dâir, bilimsel bir devrimde model, metafor veya anoloji deşışimi savlarına nazaran kısa bir değerlendirme yapılırsa: (i) bilimsel faâliyet, mütekâbillere dâir belirli örüntülerin birlikte edinilmesi ile gerçekleşir ve (ii) mezkûr örüntüler bir taksonomi meydana getirir. Demek ki, olağan bilimsel pratikte birlikte işlese de, zemin bakımından, bir taksonominin husûle gelişine önceliği olacak şekilde daha baştan bazı etkinliklerin birlikte yerine getirilmesi (bilimsel ‘dil’in icrâ mahallinin kuruluşu) elzemdir ve birlikte yerine getirilen bu etkinlikler, formelleştirme etkinliği çerçevesinde (bilimsel ‘dil’in ifâde mahallinde) farkedilemeyip, doğrudan pratikteki zımnî işleyiş sayesinde idrâka açılır. Öyle ki, *kaynağı* ne olursa olsun, örüntü hattı bağlamında yanyana getirme işleminin edinilme veya tesisinin birincil hedefi, Kuhn’a göre, hayatî bir biçimde (yanyana getirme benzerlik-benzemezlik örüntülerinden, bu örüntüler de model, metafor veya anolojilerden kaynaklandığına göre), model, metafor veya anolojide mevcûd olan kıvrımları bir taksonomiye geçiş veya nakil vasatında taksonominin muhâfaza edilmesi için hazırlamaktır (Kuhn 2000: 31). Konu bilim topluluğu üyeleri ekseninde Kuhn’un deyişleriyle sürdürülürse, benzerlik veya benzemezlik yapısı, *bu yapıyı ilkin görerek teşhis etmiş biri tarafından*, daha önce

konunun yabancıları olan kitleye, bunları yanyana getirme işlemi vasatında bir ‘sergi’ oluşturacak şekilde teşhir edilir ve dahası bu yabancı kitleye de aynı şekilde iş görmesi telkin edilir.⁸ Eğer sergi makamındaki teşhir başarılı geçerse, mezkûr örüntü hattında gerçekleşen salınımları edinmiş veya kazanmış ve artık konuya yabancılığı giderilmiş yeni bir üye kitlesi ortaya çıkacaktır (2000: 31). İşte, Kuhn’un sözleri ve vurgusuyla, bilimsel devrimler zamanında değişen ve bir metafor gibi işlev gören yanyana getirme işlemi, yani benzerlik veya benzemezlik yapısı, ister bilimsel ister başka türde olsun, bir ‘dil’ öğrenilmesinin merkezidir. Ancak ve ancak bu tür bir edinim veya öğrenme süreci gerçekleştikten sonra bilimsel pratik, o da tam olarak değil, belirli bir aşamada başlayabilir. Pek doğaldır ki bilimsel pratik dâima doğa hakkında bir takım genellemeler çerçevesinde beliren açıklamaları barındırır –bir şartla ki, bilimsel pratikteki işleyiş, asgarî düzeyde de olsa mezkûr dil edinimini aslî şart koşar ve tam da böyle bir edinim doğanın bilgisini kendi bünyesinde taşır. Artık öğrenilen, sadece bir dil bilgisi değil, dil ile birlikte açılan doğa bilgisidir (2000: 31). Nihâyet anlaşılacağı üzere, “Devrimler” dönemindeki “motif” veya “numune” tartışması, Kuhn tarafından, bu deyişlerle son derece *teorik* bir biçimde târif edilmiş olmaktadır. Şu hâlde, sırasıyla, ‘bilimsel işleyişe has dil’in *ifâde* ve *icrâ* cihetlerine yönelik irdelemelerin 80 sonrası Kuhn’un temel bir yazısında zaman içinde aynılığını muhâfaza ederek koruduğu netleştiğine göre, mezkûr metinde ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dili’nin hermeneutik bağlamda nasıl tesis edildiği tartışmasına geçilebilir.

---

⁸ Bu mesele tafsîlatlı ve ayrı bir çalışmanın konusu olup Kuhn’un neden mantıkçı pozitivistlerin başucu *Tractatus*’u değil de (farkında olsun olmasın) *Felsefî Soruşturmalar*’ı tercih ettiğini açıklamak zorundadır. Bu çalışma kapsamında şu kadarını söylemek uygun düşecektir: ‘Dil’in sadece “temsîl” faaliyeti üzerine inşâ edildiğini savunmak, dilde(n) açılan bir ‘dünya’nın değil, dilde karşımıza çıkan bir ‘sergi’nin bulunduğunu kabul etmek anlamına gelir. Bu nedenle, *ifâde* makamındaki “temsîl”ler bir ‘sergi’ oluşturur; *icrâ* makamındaki “taklid” ise ‘dünya.’ Bu husûs, bize göre, Kuhn’un açamadığı merkezî bir problemdir. Bu problem açılmadığı için de, şu hâlde, pozitivist ve post-pozitivist fikriyatların birbiriyle mukayese edilmesinde son derece hayatî bir unsur devre dışı kalacaktır.

4. Değerlendirme: Aristoteles *Fizik*’i ve *Hermeneutik*

Kazanımları bir yana, Kuhn fikriyatının temel probleminin, tekrar ve tekrar karşımıza çıkan “müşterek ölçü yokluğu (*incommensurability*),” yani olağan etkinlikleri belirleyen ‘bilimsel işleyişe has dil’in icrâ ve ifâde cihetlerinin birlikte işleyişinin bir getirisi olduğunu söylemek mümkündür. O hâlde, bu probleme yaklaşırken sürekli dikkat edilmesi gereken nokta, ‘dil’ konusu ekseninde, vasatında ‘bilimsel işleyişe has dil’in anlaşılabilceği ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dili’nin yerli yerince tesis edilip edilmediği olacaktır. Açılır ve de buraya kadarki irdeleme çerçevesine bağlanırsa, ‘bilimsel işleyişe has dil’de ortaya çıkan bir problemin (örneğin “müşterek ölçü yokluğu” probleminin) irdelenmesi ve / veya takdimi gerçekleştirilecek bir konunun sergilenmesi için, ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dili’ seviyesine geçmek; ancak bu seviyede de, herhangi bir analizin net bir biçimde tamamlanabilmesi için, ‘bilimsel işleyişe has dil’in ‘ifâde ciheti’nin mi yoksa ‘icrâ ciheti’nin mi zemin bakımından başat unsur olarak kabul edileceğine karar vermek gerekir. Eğer ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dili’ seviyesinde, dilin ‘ifâde’ yönü seçilirse, ders kitabı yazımı geleneğinden formelleştirme prosedürlerinde gözlerden kaçan bir dizi unsura kadar, çoğlatılabilecek problemlerle uğraşmak gerekecektir –öyle ki zâten 1962 tarihli “Devrimler”in daha ilk satırları bu yolun verimsizliği ile ilgili temel savlarla açılmış ve Kuhn metin boyunca farklı açılardan mezkûr meselenin eleştirisini kuvvetli bir biçimde sunmuştur. Diğer yandan ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dili’ seviyesinde, dilin ‘icrâ’ yönü seçilirse, bu sefer de problem, hem “Devrimler”de hem de sonraki yazılarda bir çıkmaz yol şeklinde tezahür ettiği vechiyle, örnek kalıpları, numuneleri veya motifleri tıpkı fiilî bilim süreçlerindeki bir bilim adamı gibi *öncelikle* hıfzetme meselesinden kaynaklanacaktır. Bu durumda, sözgelimi, ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dili’ mahallinde, hıfzedilen kalıbın unsurlarına ayrılarak sökülmesi, bu sökmenin de ister istemez ‘dil’in ifâde cihetini de kuşatacak şekilde yapılması zorunludur. Kuhn’un temel argümanları gereği, olağan bir geleneğe tâbi olmadan, bahsedilen örnek kalıpların nasıl ve ne derecede

hıfzedilebileceği husûsu son derece tartışmalıdır. “Devrimler”den yaklaşık 20 yıl sonraki “What are Scientific Revolutions?” metninde Kuhn, görüldüğü üzere, “örnek kalıp” lafızını “model” veya “metafor” değişimi diye yeniden adlandırarak (üstelik bu adlandırma geçişinden de hiç bahsetmeyerek) bilimsel işleyişin en önemli unsuru diye göstermiş, ancak her şeye rağmen, konu hakkında “net bir çözümü olmadığını” itiraf etmiştir (2000: 29). Gelinek nokta, 80’ler sonrasına da damgasını vuracak şekilde, kısmen “işârî anlam teorisi (*referential theory of meaning*)” kısmen semantik ve dilin pragmatik ciheti kısmen de bu çerçeveye uygun bir tercüme (*translation*) ve yorumlama / tefsir (*interpretation*) işlemi sınırlarında dolaşmak olmuştur. Ancak tüm bu çıkmazlara rağmen Kuhn, “What are Scientific Revolutions?”da, 80’ler itibâriyle birbiri ardınca gelecek çalışmalarının karakterini tercüme ve anlama / yorumlama faâliyeti ekseninde belirleyecek tarzda, *sessizce* geliştirdiği *metin içi* bir alternatif sunar: son derece yoğun bir ilhâm barındıran bir Aristoteles tecrübesi ve bu tecrübe kaynaklı bir “hermeneutik.” Problem, *görünüşte*, “müşterek ölçü yokluğu” durumunda farklı bilimsel söylemlerin ve devrimlerin bir kavram dağarcığından diğerine gayrılaştırmasının nasıl idrâk edilebileceği; bizim burada kullandığımız deyiş yordamı açısından bakıldığında ise *esâsen*, ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dili’ seviyesine geçiş ile bu geçiş neticesinde dilin ifâde ve icrâ yönlerinin birlikte nasıl kuşatılabileceğidir.

Şimdi, bilimsel devrimlerde husûle gelen ‘gayrılaştırma’yı “What are Scientific Revolutions?” metninin başlangıcında tartışırken Kuhn, 1947 yazında, ‘meslekten olmayan bilim adamları’ için mekaniğin tarihî gelişimini anlatan bir vak’a çalışması hazırladığından ve bu vesileyle de Aristoteles’in fizik hakkındaki yazılarını okuduğundan bahseder. O vakitler Kuhn teorik fizik eğitimini tamamlamış olup kendisini doğa bilimcileri topluluğunun bir üyesi olarak görmektedir. Bu mânâda hiç de garip karşılanmayacak ve son derece *olağan* bir tutum ile Kuhn, Aristoteles fiziğine, meslekî eğitiminde kazanmış olduğu Newton mekaniği, diğer bir deyişle de Newton sistemine has dilin ifâde ve icrâ açılarından yaklaşmaktadır. Yanıtını aradığı suâl, Galileo ve Newton gibi bilim adamlarının Aristoteles mekaniğinden ne devraldığı, Aristoteles’in mekanik hakkında ne derece ilerlemiş olduğudur (2000: 15-16). Dikkat

edilirse bu tür bir yaklaşım, zamanını dolduran teorilerin “sırf bir kenara atıldıkları için” bilimsel olarak *görülmemesi* gerektiğini söyleyen (Kuhn 1995: 47), o zamanlar Kuhn’un da içinde bulunduğu bir görüşe hastır. Devamla, hâfızı olduğu “paradigma” yapısına göre Kuhn, “Aristoteles’in mekanik hakkında âdeta hiçbir şey bilmediğini hızlıca keşfeder.” Bu yargı aslında son derece standart olup, dahası Kuhn, ‘Aristoteles okumaktayken, Aristoteles’in sadece mekanikten değil, aynı zamanda, dehşet verici bir biçimde, fizik biliminden de habersiz olduğunu’ farketmiştir (2000: 16). Aristoteles, mantığın kurucusu olmasına ve bilimsel araştırmada gözlemin önemine vurgu yapmasına rağmen, “yazı”larında “hareket” ile ilgili “fevkâlade yanlış”lara düşmüş; bu yanlışlar da iki bin yıl boyunca sorgulanmaksızın kabul edilmiştir. Böylece kısmî bir tatminsizlik içinde Kuhn, neden son derece uzun bir zaman diliminde Batı tarihinin en büyük fizikçilerinden birinin Aristoteles olduğu sorusuna yanıt aramaya koyulur. Bu süre zarfında o, kendi sözleriyle, bir gün, masasının başında Aristoteles’in *Fizik*’ini okurken, elinde dört renkli bir kalem, tam da oturduğu odanın penceresinden dışarıya mücerred seyir esâsında bakarken, *birdenbire*, zihnindeki parçalanmış yapının yeni bir tarzda *kendiliğinden* biraraya geldiğini hisseder –öyle ki, bu tecrübî hissin hayali, hiçbir zaman sönmeyecektir (2000: 16). Daha önce tamamen hatalı görünen Aristoteles’in “ifâdeler”i (*statements*) artık, mezkûr tecrübe ışığında, *adım adım değil de birdenbire meydana gelen bir yaşantı* akışının eşliğinde, Kant’tan bir deyiş kullanırsak bir *focus imaginarius* vasatında, Kuhn’a daha önce verilmeyen örüntüler cihetinde açılmıştır: fizikte bir devrimin idrâkı (2000: 16-17). Tecrübesinin kazanımlarını dilegetirirken Kuhn, Aristoteles sisteminde terimlerin işâret ettiği mütekâbillerin nasıl tasnif edildiğini, belirli taksim kategorilerine mütekâbillerin nasıl dağıtıldığını, terim örüntülerinin nasıl doğal bir aile teşkil edecek şekilde biraraya getirilerek “kavramsal bir yapı” teşkil edildiğini anlamış olduğunu kendinden son derece emin bir biçimde vurgular; üstelik, sadece Aristoteles’in hareket ve değişim problemlerine getirdiği çözümün teşirihiyle durmaz, bunların birbirinden nasıl ayrıldığını ve birbirleriyle nasıl yanyana getirildiğini, ayrıca, mezkûr fizikteki madde ve nitelik meselesinin nasıl idrâk edilmesi gerektiğini, kısmen töz / dayanak konusuna da parmak basmak suretiyle tefsir

eder (2000: 17-18). Hiç kuşku yok ki bahsedilen tecrübe, sözlerini içten kabul edecek olursak ona, 60’lar ve 70’ler boyunca (örtük olarak) müşterek ölçü yokluğunu aşabilme umudu ve böylece bilimsel devrimleri anlamak için bir mesned; 80 sonrası yazılarında da (görünür olarak) Quine’in tercüme faaliyetinin eksiklerini saptama ve “yorumlama” işleminin zeminini tesis etmek için temel oluşturmuştur. Geline nokta, farklı bilimsel söylemlerin müşterek bir zeminde anlaşılmasının kat’î anlamıyla “tercüme” değil, “yorumlama”ya veya “tefsir”e bağlı olduğu, bilim tarihçisinin müfessir ve bir dil öğretmeni vasfıyla “hermeneutik” geleneğin içine yerleşerek iş görme zarûretidir (2000: 37-45). Dahası, “What are Scientific Revolutions?” çalışmasından çok kısa bir zaman önce basılan 1977 tarihli derlemesinin “Önsöz”ünde de aynı tecrübeyi dillendirmiş olan Kuhn, 1947 dönemini aydınlığa kavuşma (*enlightenment*) nitelemesiyle anar ve tarih araştırmasını gerçekleştirirken Aristotelesçi kavramsal sistemi *birden* söktüğünden söz eder. Netice itibâriyle Kuhn, “eksik de olsa yeni bir metin okuma yordamı” keşfetmiş, buradan yola çıkarak Boyle, Newton, Lavoisier ve Dalton gibi bilim adamlarının yapıtlarını da nasıl okuyacağını öğrenmiştir (Kuhn 1994: 10). Bu okuma yordamı onun nazarında, tarihçilerin “[b]ilinçli ya da değil (*consciously or not*), zâten hermeneutik yöntemin uygulayıcıları (*practitioners of the hermeneutic method*)” olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Kuhn sadece, vurgulanırsa, tarihçilerin tefsire dayalı çalışma usûlünü “bir fizikçi olarak kendi keşfetmiştir” (1994: 11). Demek ki, farklı metinlerdeki beyânatı esâs alınır, 80’ler bir yana, Kuhn daha “Devrimler”i yazmadan önce, çalışmada kullandığımız deyiş yordamı ile söylersek, ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dili’ seviyesine geçmek için, şahsî bir metin okuma tecrübesinden kaynaklı bir hermeneutik yöntem kullanmaktadır ve bu yöntemin dayanağı da Aristoteles’i, diğer büyük “paradigma” üreticilerinin de görüşlerini idrâkına vesile olacak şekilde “anlama”sıdır. Bu nedenle ‘bilimsel işleyişe has dil’in ‘ifâde’ ve ‘icrâ’ cihetlerinde birlikte yakalanması, bu yakalama vasatında da gerçekleşen ‘analiz dili’ne geçiş, metaforik bir deyiş kullanırsak, Aristoteles *Fizik*’indeki *yazılı söz*’de mukîm *ses*’in birdenbire boşalmasından müteşekkildir.

Şu hâlde, çalışmamızın başında ileri sürdüğümüz sorular minvalinde, ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dili’ni tesis etme konusunun bağlandığı zemin netleşmiş olmaktadır. Bilindiği üzere Kuhn, sadece bu çalışmada irdelediğimiz metnin bulunduğu *The Road since Structure* derlemesinde değil, “Devrimler”de ve diğer çalışmalarında da Aristoteles’e bir dizi atıf yapmıştır. Burada son olarak hedefimiz, ilgili atıfların doğasına işâret ederek, yukarıdaki sorulara dâir bir karara varmadan önce, temel bir meseleyi gündeme getirmek olacaktır. Acaba, Kuhn metnindeki Aristotelesçi *örnek kalıp*’lara bakılırsa,⁹ neler görünmektedir?

Tarih cihetine kısmî bir geri dönüşle, ilk olarak, 1962 tarihli “Devrimler”e ve 1969 tarihli “Sonsöz”e bakıldığında, Kuhn, Aristoteles sisteminden, dinamik (1995: 47, 53, 57, 153), hareket (1995: 63, 98, 102, 139-142), mekanik (1995: 83, 202), astronomi (1995: 99), maddde ve doğal yer (1995: 126-127, 138, 142) bağlamlarında, sadece *Fizik*’te geçtiği şekliyle bahseder. Ancak durum ilk bakışta görünenden çok ilginçtir, zira, “Devrimler”in “Olağan Bilime Giden Yol” başlıklı henüz ikinci bölümünde Kuhn, mesleğe yeni girenlere meslek şartlarını tanıtan rayiçteki ders kitaplarını ve bu kitâbî geleneği eleştirirken, mezkûr geleneğin önceki mütekâbillerinin, Newton, Batlamyus ve Aristoteles gibi klasiklerin konu ile ilgili kitapları olduğunu söyler ve bu bağlamda ona göre iki bin yıllık bilim geleneği, Aristoteles örneğinde, *Fizik* eserine mürâcaat ile anlamını bulmuştur (1995: 53). Bu nedenle Kuhn’un Aristoteles anlaması, vasatında fiilî bilimsel süreçleri içselleştirdiği ve belirli bir “dünya görüş”ü (*Weltanschauung*) bünyesinde açılan belirsiz bir paradigmaya dayanmaktadır. Kuhn, yaşanan duygusal tecrübe kısmen bir yana bırakılırsa, esâsen, *miâdını doldurmuş bilimsel teorileri gereğince yeniden inşâ edebilme* problemine bir çözüm arama sürecinde kitâbî geleneği izlemekte, ancak bu izleyişte kullandığı materyali, sadece rayiçteki gelişmeler veya ilerlemiş bilimsel söylem cihetinden nakleden ders kitapları havuzundan değil aynı zamanda geçmişin ders kitapları ravzasından seçmektedir. Oysa “Devrimler”deki son derece ünlü bir kısım hatırlanırsa, ders kitapları, “kaçınılmaz olarak iknaya yönelik ve

---

⁹ Buradaki listenin tüketici olmasını değil, temsil cihetinden yeterli olduğu kabulünü zemin alıyoruz.

pedagojik” olup, “[b]ir ulusun kültürü hakkında turist broşürlerinden yahut dil öğrenilen metinlerden” ne kadar fikir edinilebilirse, “bu kitaplardan çıkartılacak bir bilim kavramı da, onları üretmiş olan asıl çabayı o kadar yansıtabilir” (Kuhn 1995: 46). Aristoteles *Fizik*’i bu husûsta, Kuhn’un incelemelerine konu oluşu bakımından bir mahiyet farklılığı taşımaz.

Pekiye, ikinci olarak, kısmen “Devrimler”i hazırlayan ve o dönemde yazılmış kısmen de “Devrimler”e dâir yeni düşünceler ileri süren 1977 tarihli derlemede durum nasıl görünmektedir? Önceki atıflarla aynı hatta yer alanlar bir yana bırakılırsa, saptamamız geçerliliğini korumaktadır. Bir farkla ki, Kuhn, 1968’de sunulan ve 1976’da gözden geçirilen “Tarih ve Bilim Felsefesi Arasındaki Bağlantılar” çalışmasında, Aristoteles fiziğini anlama ve öğrenme yolundaki asıl gayretin, diğer bir deyişle “miâdını doldurmuş bilimsel teorileri gereğince yeniden inşâ edebilme” çabasının, “filozoflar”dan değil “tarihçi”lerden geldiğini vurgular (1994: 44-45). Bu duruma uygun olarak o, 1974 tarihli “Paradigmalar Üzerine Yeni İrdelemeler”de kendisinden “tarih yazarı olarak” (1994: 380) olarak söz etmekte; fakat, süreç içerisinde, 90’lı yıllarda yayımlanan “The Trouble with the Historical Philosophy of Science” adlı makalesinde, kendi kariyerinin büyük bir kısmı bilim tarihine adanmış olsa da, çalışmalarına “felsefeye çok meraklı, fakat tarihe neredeyse ilgisiz” teorik bir fizikçi olarak başladığını belirterek, 80’li yıllardan itibaren “felsefeye geri döndüğünü” ve o dönemde artık kendisini bir felsefeci olarak gördüğünü beyân etmektedir (2000: 106-07).

Nihâyet üçüncü olarak, Kuhn, 81 ve 82 tarihli, sırasıyla, “What are Scientific Revolutions?” ve “Commensurability, Comparability, Communicability” çalışmalarında, Aristoteles’in *Fizik* ile *Oluş ve Bozuluş Üzerine* kitaplarından bahsedilmektedir. Aynı şekilde, “Metaphor in Science” (1977), “Rationality and Theory Choice” (1983), “Possible Worlds in History of Science” (1986) ve “Afterwords” (1990) metinlerinde, çoğu kez Newton sistemi ile mukayese bağlamında Aristoteles *Fizik*’ine atıf yapılmaktadır. İşte tam da bu noktalarla birlikte, konu daha önceki

metinlerine yönelik derinleştirildiğinde, Kuhn’un, Aristoteles bahislerindeki *temel eksik* belirginleşmektedir. *The Road since Structure* derlemesine alınan 1969 tarihli “Reflections on My Critics” metninde o, *derslerini alan öğrencilerine Aristoteles fiziğini öğretirken*, “tekrar tekrar, vazgeçilmez bir kavram olması vechiyle, Aristoteles’in madde fikrinden” bahsettiğini vurgular –ancak Kuhn’un bahsi son derece ironiktir, çünkü “madde” fikri, Aristoteles’in *Metafizik*’inde (yani “ilk felsefe” çerçevesinde) geçtiği açıklamalarla birlikte değil, *Fizik*’inde bulunduğu *sınırlar* ekseninde takdim edilmektedir (2000: 165). Dolayısıyla, *The Road since Structure* derlemesinde, yani “Devrimler” veya 80 sonrası Kuhn’un yazılarında, Aristoteles fikriyatının “hermeneutik” cihetinden anlaşılabilirliği yegâne zemin *Metafizik*’e (ve bu metni de doğal olarak tamamlayan Aristoteles’in mantık külliyatına) hiçbir atıf olmadığı gibi; Kuhn, öyle görünmektedir ki, bu metinlere yönelmekten özellikle de kaçınır.¹⁰ Tekrar edilir ve vurgulanırsa, 1969 tarihli “Reflections on My Critics” bu husûsun en somut göstergesidir. Bu nedenle, “What are Scientific Revolutions?” çalışmasındaki Aristoteles “tecrübesi”nin aktarılmasına, bu tecrübeden hareketle de “Aristoteles” ve “hermeneutik” kurgusu üzerinden ‘bilimsel işleyişe dâir analiz dili’ tesisinin nasıl gerçekleştiğine dâir bize kalan sadece Kuhn’un *hayal perdesi* olup, kendisi, çalışmalarının başlangıcından beri, içinde yer aldığı ‘paradigma’ kıvrımlarında dolaşmaktadır –unutmamak gerekir ki, Aristoteles, *Fizik* adlı metnine, daha ilk satırlarında Parmenides, Melissos, Demokritos tartışmasıyla başlar, buradan hareketle de “doğa” hakkında yazan, başta Platon olmak üzere diğer isimleri zikretmeye geçer (Aristoteles 1997: 9-23). Bilindiği üzere Aristoteles’in aynı yaklaşım tarzı, hemen hemen tüm çalışmalarının başlangıcında, yine örneğin “epistēmē” tasnifi ve bu tasnif ile bağlantılı “arkhē” problemi bağlamında *Metafizik*’te de geçer (2015: 13-44). Bu çerçevede, Kuhn’un ‘dil’ bağlamında geliştirmeye çalıştığı *hermeneutik dönüş*’ün değerine veya anlamlılığına dâir karar vermek, Aristoteles *Fizik*’inin *ilk felsefe*’den bağımsız olarak idrâk edilip edilemeyeceğine dâir karar verme meselesine, diğer problemler bir yana, son derece yalın olarak gelmektedir.

---

¹⁰ Bu husûs, anlaşılacağı üzere, aslında Kuhn’un tüm fikrî gelişimine yansımaktadır.

KAYNAKÇA

ARISTOTELES (1997). *Fizik*, çev. Saffet Babür, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ARISTOTELES (2015). *Metafizik*, çev. Y. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

BIRD, Alexander (2002). “Kuhn’s Wrong Turning,” *Studies in History and Philosophy of Science*, 33(3): 443-463.

FREGE, Gottlob (1892). “Über Sinn und Bedeutung,” *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 100: 25-50.

FREGE, Gottlob (1960). *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*, eds. Peter Geach & Max Black, Oxford: Basil Blackwell.

KUHN, Thomas S. (1977). *The Essential Tension. Selected Studies in Scientific Tradition and Change*, Chicago: The University of Chicago Press.

KUHN, Thomas S. (1994). *Asal Gerilim. Bilimsel Gelenek ve Değişim Üzerine Seçme İncelemeler*, çev. Yakup Şahan, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

KUHN, Thomas S. (1995). *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kuyaş, 4. Basım, İstanbul: Alan Yayıncılık.

KUHN, Thomas S. (2000). *The Road since Structure. Philosophical Essays, 1970-1993* (with an Autobiographical Interview), eds. James Conant & John Haugeland, Chicago: The University of Chicago Press.

KUHN, Thomas S. (2012). *The Structure of Scientific Revolutions*, 4th Edition, (with an Introductory Essay by Ian Hacking), Chicago: The University of Chicago Press.

ÖZTÜRK, Ümit. “Mantıkçı Empirizm Kuhn’u Bitirdi Mi?,” *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 31/2018: 431-447.